

Sylwia Zawadzka

"Metafizyka klasyczna wersji egzystencjalnej : podstawowe zagadnienia z metafizyki", Edmund Morawiec, Paweł Mazanka, Warszawa 2006 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 43/2, 205-212

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czynnikiem, który sprawił, iż w tym jednorodnym stanie nastąpił proces wyodrębniania się rzeczy, był ruch pochodzący z *Nous*, czyli Umysłu. Do przyjęcia tej zasady doszedł Anaksagoras zastanawiając się nad naturą ludzkiego umysłu, który nie jest obecny w innych bytach, a zatem nie ma nic wspólnego z nieskończonymi substancjami i ich właściwościami, z których uczynione są wszystkie rzeczy. Umysł jest więc jedyną rzeczą, która nie jest zmieszana z czymś innym – przyjmując taki pogląd, musi odejść Anaksagoras od interpretacji fizycznej na rzecz metafizycznej. We fragmencie poświęconym *Nous* Jaeger dostrzega szczegóły znamienne dla hymnicznego stylu mówienia o bóstwie, który znamienity był dla presokratyków. Na boskość Umysłu wskazują też jego określenia: „nieskończony”, „samowładny”, „sam przez siebie”. Staje się on po raz pierwszy w sensie właściwym zasadą, na której opiera się cała struktura świata. *Nous* ma też wszechwiedzę, dotyczącą wszelkich procesów mieszania i wyodrębniania się rzeczy, uporządkował też wszystko od początku według określonego planu.

Zdecydowaną spójność rozważań presokratyków na temat bóstwa rozbijają sofiści, którzy odstępują od rozważań swych poprzedników, wątpiąc, by o bóstwie można było w ogóle cokolwiek powiedzieć, jak stwierdza w dziele *O bogach* Protagoras. Sofiści odrzucają przede wszystkim oczywistość istnienia bóstwa, a cały problem analizują z punktu widzenia podmiotu, co prowadzi do subiektywizacji i relatywizacji ich ustaleń. Zdaniem Jaegera, nadchodzi „kryzys filozoficznej idei Boga” (s. 282).

Bartosz Wieczorek

Edmund Morawiec, Paweł Mazanka, *Metafizyka klasyczna wersji egzystencjalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2006, ss. 431.

Terminem „metafizyka” określa się dyscyplinę filozoficzną zwaną także „teorią bytu jako bytu”. Teoria ta jest uważana za pierwszą względem pozostałych dyscyplin filozoficznych, podstawową i fundamentalną dyscyplinę filozoficzną (w ogólnym tego słowa znacze-

niu). Jest tak dlatego, że jej przedmiotem, jest realnie istniejąca rzeczywistość w aspekcie jej istnienia. Tak określana metafizyka posiada specyficzną dla siebie problematykę w porównaniu z pozostałymi dziedzinami poznania tak filozoficznego, jak i pozafilozoficznego. Owa specyfika jest podyktowana badaniem całościowo wziętej rzeczywistości oraz aspektem tego badania, jakim jest istnienie. Badać to, co istnieje w aspekcie istnienia, znaczy tyle, co – najogólniej mówiąc – ukazywać takie własności tego, co istnieje, które przysługują mu z racji tego, że istnieje, a nie z racji tego, że jest tym, a nie innym przedmiotem. Jak wiadomo, tak pojętego przedmiotu badania, poza metafizyką, nie posiada żadna z dyscyplin naukowych (filozoficznych i pozafilozoficznych). Dzięki tak ustalonemu przedmiotowi badań, na gruncie metafizyki można odnaleźć – i faktycznie odnajduje się – odpowiedzi na takie podstawowe sensownie postawione pytania, jak: czym coś jest i dlaczego jest, oraz dlaczego jest takie, jakie jest, a także szereg innych pytań tego typu, które nurtują człowieka. Wobec tego, że początki metafizyki jako poznania racjonalnego wiążą się z czasami starożytnymi, przypisuje się jej nazwę „metafizyka klasyczna”.

Tak pojęta metafizyka klasyczna zajmowała i wciąż zajmuje (zwłaszcza w kulturze) osobliwą pozycję. Jest ona bowiem najogólniejszą teorią rzeczywistości, dostarczającą rozstrzygnięć, które sięgają w najbardziej podstawowe strefy tego, co istnieje. Z tego też względu jej rozwiązania są mniej lub bardziej świadomie zakładane w każdej dziedzinie poznania tak teoretycznego, jak i praktycznego. Rozpatrywana od strony metodologicznej prezentuje się jako wiedza posiadająca swój przedmiot, racjonalną metodę i jako spełniająca właściwe sobie zadania. W historii rozwoju myślenia filozoficznego spotyka się różne rozumienia metafizyki, a na czoło wybijają się dwie koncepcje klasycznej metafizyki: esencjalna i egzystencjalna, które posiadają bardzo bogatą historię powstania. Ich geneza wiąże się z naturalnym rozwojem poglądów na naturę samego poznania. Te dwie koncepcje metafizyki klasycznej różnią się między sobą tak od strony ich przedmiotu formalnego, jak i od strony właściwych im metod.

Recenzowana rozprawa E. Morawca i P. Mazanki pt. *Metafizyka klasyczna wersji egzystencjalnej* podejmuje, zgodnie ze swym tytułem, prezentację metafizyki klasycznej wersji egzystencjalnej. Zadaniami, jakie stawiają sobie autorzy omawianej książki, są po

pierwsze: uprzystępnienie problematyki filozoficznej tej dziedziny poznania szerszym kręgom filozoficznej społeczności, po drugie: wykorzystanie zawartych w książce treści dla celów dydaktycznych z zakresu nauczania filozofii w ogóle, a filozofii klasycznej w szczególności. Zgodnie z takimi zadaniami, autorzy krok po kroku ukazują podstawowe zagadnienia, składające się na metafizykę klasyczną, a ukazują je w aspekcie merytorycznym i metodologicznym. W pierwszym z wymienionych aspektów – merytorycznym – autorzy podjęli problematykę związaną z określeniem pojęcia bytu jako bytu, właściwości transcendentalnych bytu, struktury bytu oraz przyczynowania bytu. W ramach zaś drugiego aspektu – metodologicznego, autorzy szczególnie zwrócili uwagę na charakterystyczne dla metafizyki operacje poznawcze typu odkrywczego i uzasadniającego. Podjęcie przez autorów problematyki o takim charakterze sprawiło w konsekwencji, że w recenzowanej publikacji spotykamy się z prezentacją metafizyki wersji egzystencjalnej w dwóch podstawowych aspektach: w aspekcie statycznym i w aspekcie dynamicznym (inaczej mówiąc: funkcjonalnym). Aspekt statyczny bierze się pod uwagę w związku z ujęciem metafizyki jako pewnego rodzaju układu pojęć i twierdzeń o tym, co istnieje. Aspekt funkcjonalny uwzględnia charakterystykę procesów poznawczych tworzenia metafizycznych pojęć oraz dochodzenia do twierdzeń.

Treść recenzowanej publikacji E. Morawca i P. Mazanki, została ujęta w pięciu dopełniających się częściach o następujących tytułach: 1) *Ogólna charakterystyka filozofii klasycznej*; 2) *Czynniki determinujące przedmiot metafizyki nurtu realistycznego*; 3) *Metafizyczny opis rzeczywistości przez wskazanie na jej transcendentalne własności*; 4) *Metafizyczny opis struktury rzeczywistości*; 5) *Problem przyczynowania bytu w filozofii klasycznej*.

Rozdział pierwszy omawianej monografii ma charakter wprowadzający, wstępny, przygotowawczy w stosunku do podejmowanych zagadnień w następnych rozdziałach. Główny nacisk w tym rozdziale autorzy książki położyli na: historyczny aspekt powstawania filozofii klasycznej, jej rozwój powodowany między innymi wieloaspektową jej krytyką oraz na ukazanie odmienności nauk filozoficznych i nauk szczegółowych. Autorzy poddają szczegółowej charakterystyce trzy nurty filozofii klasycznej genetycznie związane z epoką starożytną: nurt realistyczno-empirystyczny, nurt idealistyczno-apriorystyczny i realistyczny nurt szkoły pery-

patetyków. Zwracają przy tym uwagę, że nurty te były pierwszą postacią poznania racjonalnego i zapoczątkowały dwa główne kierunki teoriopoznawcze: empiryzm i aprioryzm. Autorzy prezentują polemikę przedstawicieli tych kierunków na temat wartości źródeł poznania. Szczególnie interesującym momentem omawianego rozdziału jest nakreślenie przez autorów wieloaspektowej krytyki filozofii klasycznej dokonywanej przez poszczególnych reprezentantów kolejnych epok historycznych i zwrócenie uwagi na znaczenie tej krytyki, która w konsekwencji przyczyniała się do rozwoju filozofii klasycznej i powstania przeróżnych jej postaci. Ważnym zagadnieniem, które zostało podjęte w omawianym rozdziale monografii, jest też wskazanie na różnice między poznaniem filozoficznym, a poznaniem nauk szczegółowych. Różnice te, według autorów, zachodzą między trzema elementami strukturalnymi tych dziedzin poznania, do których należą: przedmiot, metoda i cel podejmowanych badań naukowych. W różnicach tych autorzy dostrzegają jedną z przyczyn potrzeby uprawiania filozofii klasycznej. Jak twierdzą, na gruncie filozofii klasycznej bierze się pod uwagę pole badań, którego nie daje się uwzględnić w ramach nauk szczegółowych.

W rozdziale drugim autorzy omawiają proces tworzenia w metafizyce klasycznej pojęcia bytu jako bytu, które jest pierwszym pojęciem technicznym tej dyscypliny naukowej. Autorzy zaznaczają, że sam proces tworzenia tego pojęcia jest pierwszym etapem budowania metafizyki klasycznej. Proces tworzenia pojęcia bytu jako bytu urzeczywistnia się w oparciu o racjonalne operacje poznawcze, z których dwie podstawowe, na które autorzy wskazują, to abstrakcja właściwa dla metafizyki klasycznej wersji esencjalnej i separacja właściwa dla metafizyki klasycznej wersji egzystencjalnej. Te dwie operacje metafizyczne typu odkrywczego przedstawiono w publikacji w aspekcie teoretycznym (niezależnie od ich zastosowania) oraz w aspekcie ich udziału w trakcie tworzenia pojęcia bytu jako bytu. W książce szczególnie podkreśla się dyskursywny a zarazem intuicyjny charakter tych operacji. Operacje te, zaznaczają autorzy, nie są rozumowaniami. W omawianym rozdziale nie tylko wskazano na czynności determinujące przedmiot metafizyki, ale również dokonano szczegółowej analizy metodologicznej zwłaszcza czynności konstytuujących procesy abstrakcji metafizycznej i separacji. Dzięki takiemu podejściu, autorom udało się ukazać sam proces budo-

wania metafizyki klasycznej wersji egzystencjalnej, w pierwszym jej etapie tworzenia.

Rozdział trzeci ukazuje kolejny etap budowania metafizyki klasycznej. W metafizyce klasycznej, po uzyskaniu odpowiedzi na pytanie: co znaczy być bytem jako takim?, dokonuje się uwyrażnienia pojęcia bytu jako bytu poprzez swoisty proces intelektualny zmierzający w kierunku wskazania na takie przysługujące bytowi jako bytowi treści, które przysługują mu z racji jego istnienia. Taki proces intelektualny nazywany jest „opisem analitycznym”. Opis analityczny prowadzi do ukazania także pierwszych zasad metafizycznych, będących sądowymi wyrażeniami „własności” ujętych w pojęciach transcendentálnych. Autorzy recenzowanej książki dokonują w dwóch etapach przedstawienia opisu rzeczywistości przez wskazanie na jej transcendentálne własności. W pierwszym z nich charakteryzują sam proces opisywania, ukazując czynniki warunkujące jego specyfikę w metafizyce poprzez zestawienie go z analogicznym procesem opisu występującym w naukach empirycznych, a który dokonuje się przez wskazanie na własności kategorialne. W drugim etapie, autorzy ukazują faktyczny przebieg opisu jako procesu, w którego wyniku dochodzi się do odkrycia własności transcendentálnych w bycie jako bycie. Wiele miejsca autorzy poświęcają w tym rozdziale omówieniu pierwszych zasad metafizycznych. Charakteryzują je przez wskazanie na dwojakiego rodzaju interpretację pierwszych zasad metafizycznych: ontologiczną i logiczną, oraz wskazują na ich miejsce w metafizyce i funkcję, jaką w niej pełnią.

W rozdziale czwartym autorzy przedstawili elementy strukturalne badanej rzeczywistości przysługujące jej z racji tego, że istnieje. Wpierw dokonali charakterystyki samego opisu struktury bytu i szczegółowej charakterystyki elementów warunkujących charakter tego opisu. Za te elementy uznano: aspekt badanej rzeczywistości, proces poznawczy prowadzący do odkrycia metafizycznej struktury rzeczywistości oraz charakter języka, który w przypadku tego opisu jest analogiczny i nie posiada własności transcendentálności, jak ma to miejsce w przypadku opisu bytu jako bytu przez wskazanie na treści transcendentálne. Po przedstawieniu charakterystyki samego opisu struktury rzeczywistości, autorzy zaprezentowali faktyczny przebieg dochodzenia do twierdzeń opisujących strukturę rzeczywistości, to znaczy do twierdzeń opisujących złożenie bytu z aktu i możliwości, substancji i przypadłości, materii pierw-

szej i formy substancjalnej oraz istoty i istnienia. To, co wydaje się tu zasługiwać na podkreślenie w znaczeniu pozytywnym, to fakt, że w publikacji wykazano, że proces odkrywania elementów strukturalnych, uniesprzeczniających to, co istnieje, dokonuje się w drodze poznania już nie bezpośredniego, ale pośredniego, w którym istotną funkcję pełni wyjaśnianie metafizyczne faktów stwierdzonych w sposób nie podlegający wątpliwości. W ten sposób, w recenzowanej rozprawie każde twierdzenie opisujące to, co istnieje w aspekcie istnienia, jest uzasadnione.

W ostatnim, piątym rozdziale recenzowanej książki autorzy podjęli się charakterystyki wyjaśnienia przyczynowego tego, co istnieje w aspekcie istnienia. W rozdziale tym przedstawiono cztery rodzaje przyczyn składających się na powstanie bytu: materialną, formalną, sprawczą i celową. Dwie pierwsze stanowią przyczyny zewnętrzne bytu i są ostatecznymi przyczynami natury bytu, czyli istoty. Dwie następne są ostatecznymi przyczynami istnienia bytu. Zagadnienie przyczynowania o tyle jest istotne, że – jak wiadomo – sama metafizyka jest wiedzą o realnie istniejącej rzeczywistości przez wskazanie na jej ostateczne przyczyny. Szczegółowo podjęto też charakterystykę zasad przyczyn zewnętrznych: zasadę przyczynowości sprawczej i zasadę przyczynowości celowej. Godnym podkreślenia jest fakt, że autorzy nie tylko scharakteryzowali problem zasad przyczynowości i ich funkcji w filozofii klasycznej, ale nadto przedstawili koncepcje tych zasad i ich funkcjonowania na terenie nauk empirycznych.

Wspomniano już wyżej, że autorzy publikacji pt. *Metafizyka klasyczna wersji egzystencjalnej* przedstawili metafizykę klasyczną nurtu realistycznego w dwóch podstawowych aspektach: statycznym i funkcjonalnym. Takie podejście ułatwiło autorom w sposób uporządkowany przedstawienie metafizyki klasycznej wersji egzystencjalnej w sposób, który rzadko się spotyka wśród dotychczasowych wcześniejszych i aktualnych opracowań tej dyscypliny filozoficznej. Jest to, w moim rozumieniu, cecha tej publikacji świadcząca o jej oryginalności. Pokazanie metafizyki w wersji egzystencjalnej od strony charakterystycznych dla niej twierdzeń jest niewątpliwie ważne. Ważne jest jednak także ukazanie sposobu dochodzenia do tych twierdzeń. Trudno spotkać w recenzowanej publikacji takie twierdzenie metafizyczne, które byłoby akceptowane bez podania jego uzasadnienia. Patrząc na publikację od tej strony, doznaje się

wrażenia, że ma się do czynienia zarówno z budowaniem metafizyki w wersji egzystencjalnej, jak i z nią samą jako dyscypliną filozoficzną. Z tego punktu widzenia omawiana praca zasługuje na wyodrębnienie wśród innych współczesnych tego typu publikacji.

Innym momentem świadczącym o oryginalności recenzowanej publikacji jest przedstawienie metafizyki w wersji egzystencjalnej w zestawieniu porównawczym z empirycznymi naukami szczegółowymi. W omawianej pracy ciągle nawiązuje się do wspomnianego typu nauk. W ten sposób autorzy nie deprecjonują wartości poznawczej tych nauk, wręcz przeciwnie: wskazują na odrębność dyscyplin szczegółowych oraz metafizyki. Zauważa się też pewne skrótkowe zestawienie metafizyki klasycznej wersji egzystencjalnej z naukami formalnym, zwłaszcza pod względem stosowanych w nich metod. Takie postawienie sprawy jest wieloaspektowo pożyteczne. Między innymi stwarza ono okazję do głębszego rozpoznania natury samej metafizyki w wersji egzystencjalnej i natury szczegółowych nauk empirycznych i formalnych, daje podstawy zrozumienia konieczności wprowadzenia filozoficznego badania rzeczywistości, mimo istnienia empirycznych nauk szczegółowych i formalnych, w pełni uzasadnia, dlaczego w jej uprawianiu nie można zastosować metody indukcyjnej i dedukcyjnej. Niewątpliwym nowatorstwem omawianej pozycji jest zwrócenie uwagi przez autorów na analogiczność języka metafizycznego i podkreślenie, że wiąże się ona z aspektem istnieniowym badanej w metafizyce rzeczywistości.

Nie można nie wspomnieć, że podjęte w publikacji problemy konstytuujące metafizykę klasyczną wersji egzystencjalnej przedstawia się w nieco inny sposób, niż czyni się to w całościowych jej zastanych ujęciach. Ową „inność” widziałabym w zastosowaniu dotychczasowych zdobyczy z zakresu metodologii filozofii klasycznej, a szczególnie metodologii metafizyki, w jej budowanie. Charakterystyki procesów poznawczych, odkrywczych, czy uzasadniających w aspekcie ich specyfiki dokonuje się w języku przedmiotowym, a także metafizyki, co niewątpliwie ułatwia jej zrozumienie. Warto też zaznaczyć, że w recenzowanej rozprawie omawiana metafizyka została zaprezentowana jako dziedzina poznania, w której dokonuje się swoistego rodzaju „opisu” rzeczywistości. Mówię „swoistego”, bowiem dokonującego się w aspekcie istnienia. Autorzy słowo „opis” biorą w znaczeniu całkowicie innym niż niekiedy się je używa. Oznacza ono złożoną operację poznawczą, w skład której

wchodzą czynności powszechnie uznawane za naukotwórcze, łącznie z czynnościami uzasadniania i wyjaśniania.

Podsumowując refleksje nad publikacją ks. prof. E. Morawca i P. Mazanki, można mieć realne podstawy do twierdzenia, że realizuje ona cele, jakie jej autorzy wyznaczyli. Publikację o której mowa, faktycznie można uznać za źródło wiedzy o filozofii klasycznej, w tym także o metafizyce, w aspekcie statycznym, jak i funkcjonalnym, o jej specyficie w relacji do pozaklasycznych koncepcji filozofii, o jej stosunku do szczegółowych nauk empirycznych, i w dużym stopniu także formalnych. Można też o niej powiedzieć, że stanowi publikację będącą dobrym materiałem dla przygotowywania wykładów z metafizyki klasycznej w wersji egzystencjalnej, a także dobrym materiałem dla studentów w przygotowaniu egzaminu z zakresu metafizyki.

*Sylwia Zawadzka
Instytut Filozofii UKSW, Warszawa*